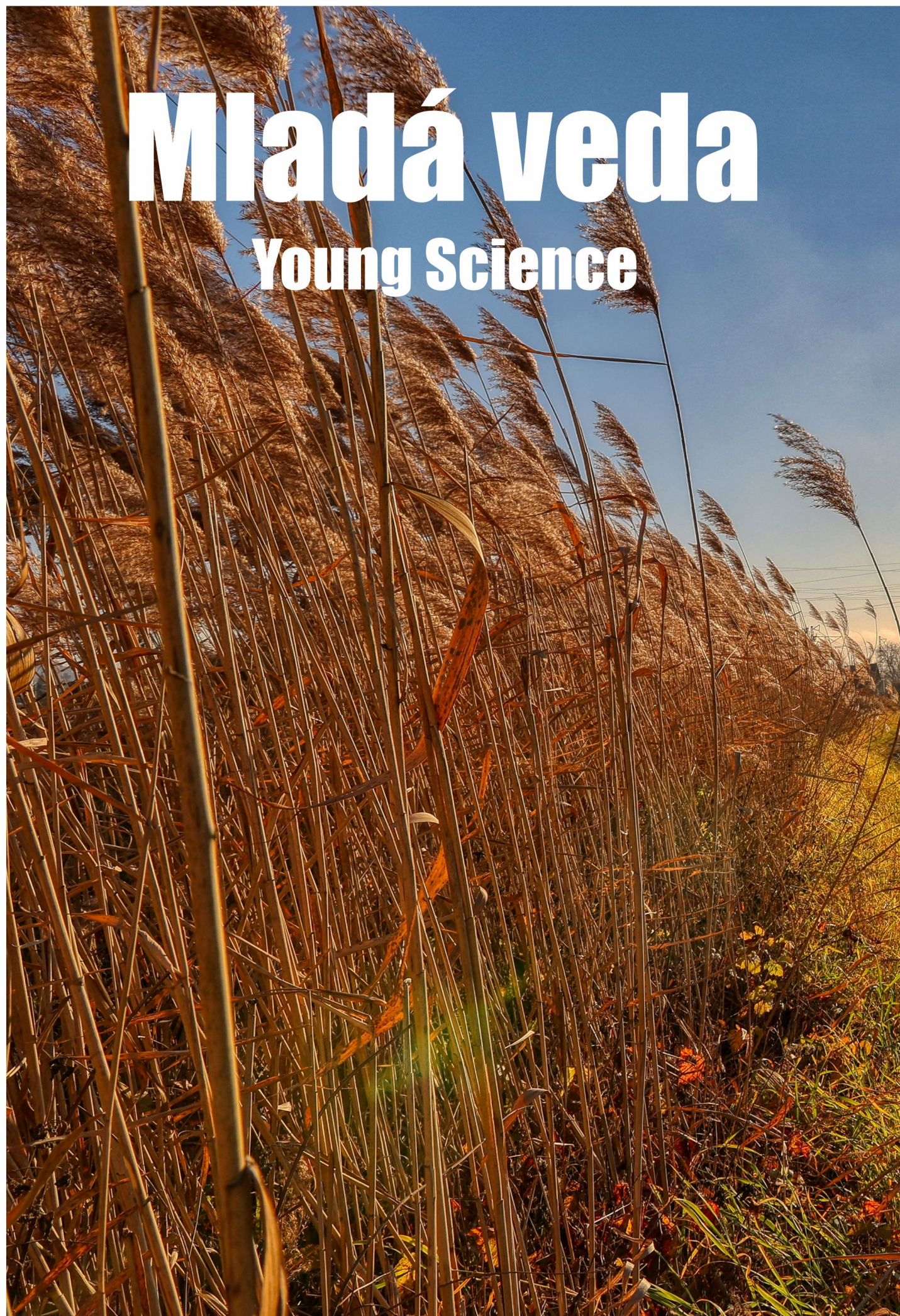

Mladá veda

Young Science

Mladá veda

Young Science

MEDZINÁRODNÝ VEDECKÝ ČASOPIS MLADÁ VEDA / YOUNG SCIENCE

Číslo 3, ročník 11., vydané v septembri 2023

ISSN 1339-3189, EV 167/23/EPP

Kontakt: info@mladaveda.sk, tel.: +421 908 546 716, www.mladaveda.sk

Fotografia na obálke: Pri Toryse. © Branislav A. Švorc, foto.branisko.at

REDAKČNÁ RADA

doc. Ing. Peter Adamišín, PhD. (Katedra environmentálneho manažmentu, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Dr. Pavel Chromý, PhD. (Katedra sociálnej geografie a regionálneho rozvoje, Univerzita Karlova, Praha)

Mgr. Jakub Köry, PhD. (School of Mathematics & Statistics, University of Glasgow, Glasgow)

prof. Dr. Paul Robert Magocsi (Chair of Ukrainian Studies, University of Toronto; Royal Society of Canada)

Ing. Lucia Mikušová, PhD. (Ústav biochémie, výživy a ochrany zdravia, Slovenská technická univerzita, Bratislava)

doc. Ing. Peter Skok, CSc. (Ekomos s. r. o., Prešov)

prof. Ing. Róbert Štefko, Ph.D. (Katedra marketingu a medzinárodného obchodu, Prešovská univerzita, Prešov)

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda (Inštitút histórie, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Ing. Petr Tománek, CSc. (Katedra verejnej ekonomiky, Vysoká škola báňská - Technická univerzita, Ostrava)

Mgr. Michal Garaj, PhD. (Katedra politických vied, Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnava)

REDAKCIA

Mgr. Branislav A. Švorc, PhD., šéfredaktor (Vydavateľstvo UNIVERSUM, Prešov)

Mgr. Martin Hajduk, PhD. (Banícke múzeum, Rožňava)

PhDr. Magdaléna Keresztesová, PhD. (Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF, Nitra)

RNDr. Richard Nikischer, Ph.D. (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Praha)

PhDr. Veronika Trstianska, PhD. (Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr FSS UKF, Nitra)

Mgr. Veronika Zuskáčová (Geografický ústav, Masarykova univerzita, Brno)

VYDAVATEĽ

Vydavateľstvo UNIVERSUM, spol. s r. o.

www.universum-eu.sk

Javorinská 26, 080 01 Prešov

Slovenská republika

PREZUMPCIA NEVINY V KONTEXTE JUDIKATÚRY EURÓPSKEJ ÚNIE

PRESUMPTION OF INNOCENCE IN THE CONTEXT OF JURISPRUDENCE
OF THE EUROPEAN UNION

Ivana Zelenáková¹

Autorka pôsobí ako externá doktorandka na Právnickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Vo svojom výskume (resp. dizertačnej práci) sa venuje téme Európskej prokuratúry.

The author works as an external doctoral student at the Faculty of Law of the University of Pavel Jozef Šafárik in Košice. In her research (or dissertation) she deals with the topic of the European Public Prosecutor's Office.

Abstract

The presumption of innocence plays an important role in criminal proceedings as, in addition to being one of the fundamental principles, it contributes to a fair criminal trial. The author draws attention mainly to its regulation at the level of the European Union and also points out the efforts to harmonize this principle in all member states through several initiatives accomplished at the EU level, such as the adoption of the so-called of the Green Papers on the presumption of innocence or Directive EU 2016/343 of the European Parliament and of the Council from March 9th, 2016 on strengthening certain aspects of the presumption of innocence and the right to be present at proceedings before a court in criminal proceedings. The European Court of Human Rights mainly contributes to this harmonization with its jurisprudence, which fundamentally shapes its understanding. By analyzing several decisions of the European Court of Human Rights, it can be concluded that violations of the principle of the presumption of innocence occur quite often, therefore it is necessary to establish common rules for its observance.

Key words: presumption of innocence, jurisprudence of European Union, accused person, criminal proceedings

Abstrakt

Prezumpcia neviný zohráva dôležitú úlohu v trestnom konaní, keďže okrem toho, že ide o jednu zo základných zásad, prispieva k spravodlivému trestnému konaniu. Autorka pozornosť upriamuje najmä na jej úpravu na úrovni Európskej únie a taktiež poukazuje na snahy o harmonizáciu tohto princípu vo všetkých členských štátoch viacerými iniciatívami uskutočnenými práve na úrovni EÚ, akými sú napríklad prijatie tzv. Zelenej knihy o

¹ Adresa pracoviska: JUDr. Ivana Zelenáková (externá doktorandka), Právnická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Kováčska 26, 040 75 Košice
E-mail: ivana.zelenakova1@student.upjs.sk

prezumpcii nevinny či Smernice Európskeho parlamentu a rady (EÚ) 2016/343 z 9. marca 2016 o posilnení určitých aspektov prezumpcie nevinny a práva byť prítomný na konaní pred súdom v trestnom konaní. K tejto harmonizácii prispieva najmä Európsky súd pre ľudské práva svojou judikatúrou, ktorá zásadným spôsobom formuje jej chápanie. Analýzou viacerých rozhodnutí Európskeho súdu pre ľudské práva možno konštatovať, že k porušovaniu princípu prezumpcie nevinny dochádza pomerne často, preto je nevyhnutné stanoviť jednotné pravidlá pre jeho dodržiavanie.

Kľúčové slová: prezumpcia nevinny, judikatúra európskej únie, obvinený, trestné konanie

Úvod

Princíp prezumpcie nevinny zohráva v národnom, ale i v medzinárodnom meradle dôležitú úlohu a predstavuje významnú hodnotu, keďže je zakotvený v mnohých medzinárodných dohovoroch o základných právach. Navyše, práve tento princíp zásadným spôsobom prispieva k právu na spravodlivé súdne konanie.

V slovenskom právnom poriadku je prezumpcia nevinny zakotvená nielen v základnom zákone, ktorým je Ústava Slovenskej republiky zákon č.460/1992 Zb., článok 50 ods. 2², no rovnako sa o nej zmieňuje aj Trestný poriadok zákon č. 301/2005 Z.z. upravujúci tento princíp v jednom zo svojich ustanovení, konkrétne §2 ods. 4³. Ide o princíp, ktorý priamo ovplyvňuje postavenie obvineného v konaní, ktoré sa proti nemu vedie. Tento predpoklad nevinny môže byť vyvrátený iba právoplatným odsúdením a žiadnemu inému spôsobu nemožno priznať rovnaký účinok. Nemôže to ovplyvniť ani odsúdenie inej osoby, pri ktorom je v rozhodnutí spomínaná (uvedená) účasť doposiaľ právoplatne neodsúdeného na trestnej činnosti, ktorá je predmetom už vydaného rozhodnutia.⁴

Na medzinárodnej úrovni je prezumpcia nevinny zakotvená vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv z roku 1948, kde sa v článku 11 odsek 1 uvádza: „Každý, kto je obvinený z trestného činu, má právo byť považovaný za nevinného, kým nie je dokázaná jeho vina vo verejnom konaní, v ktorom mu boli dané všetky záruky nevyhnutné na jeho obhajobu.“, či Medzinárodnou dohovorou o občianskych a politických právach z roku 1966, ktorý ju spomína v článku 14 odsek 2: „Každý, kto je obvinený z trestného činu, považuje sa za nevinného, pokiaľ nie je zákonným postupom preukázaná jeho vina.“

Rímsky štatút medzinárodného trestného súdu z roku 1998, ktorým je viazaná aj Slovenská republika, rovnako potvrdzuje túto zásadu vo svojom článku 66⁵. Vo vzťahu k

² „Každý, proti komu sa vedie trestné konanie, považuje sa za nevinného, kým súd nevysloví právoplatným odsudzujúcim rozsudkom jeho vinu.“

³ „Každý, proti komu sa vedie trestné konanie, považuje sa za nevinného, kým súd nevysloví právoplatným odsudzujúcim rozsudkom jeho vinu.“

⁴ Zbierka stanovísk Najvyššieho súdu a rozhodnutí súdov Slovenskej republiky č. 2/2017. Stanoviská a Rozhodnutia vo veciach trestných. Dostupné online: https://www.nsud.sk/data/files/1714_zbierka-2-2017.pdf s.13

⁵ Článok 66 Rímskeho štatútu medzinárodného trestného súdu: *Prezumpcia nevinny*

- 1. Každý sa pokladá za nevinného, kým sa jeho vina nepreukáže uplatniteľným právom pred súdom.

- 2. Dôkazné bremeno o vine obžalovaného má prokurátor.

prezumpcii nevinu obsahuje aj širšie ustanovenia, kde pozornosť venuje dôkaznému bremenu o vine obžalovaného, ktoré má znášať prokurátor resp. obžaloba, pričom samotné posúdenie viny je na strane súdu, ten musí byť presvedčený o vine obžalovaného mimo akúkoľvek oprávnenú pochybnosť.

Na úrovni Európskej únie je tento princíp obsiahnutý v článku 48⁶ Charty základných práv Európskej únie, a rovnaký zmysel a rozsah pôsobnosti má aj článok 6 odsek 2 Európskeho dohovoru o ľudských právach (ďalej len ako „EDLP“) uvádzajúci, že: „Každý, kto je obvinený z trestného činu, považuje sa za nevinného, dokiaľ jeho vina nebola preukázaná zákonným spôsobom“. Navyše Zmluva o Európskej únii, stanovuje že základné práva zaručené EDLP patria do práva Únie, keďže ide o všeobecné zásady, pod ktoré spadá už zmieňovaná prezumpcia nevinu.

Najmä prostredníctvom judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej len ako „ESLP“) sa princíp prezumpcie nevinu neustále vyvíjal a ďalej vyvíja, pričom ESLP pre neho zakotvil tri základné predpoklady:

1. právo nebyť verejne označovaný orgánmi verejnej moci za vinného pred vynesím právoplatného rozsudku,
2. skutočnosť, že dôkazné bremeno leží na prokuratúre a akékoľvek odôvodnené pochybnosti o vine sa musia vykladať v prospech obvineného
3. právo obvineného vedieť z čoho je obvinený.⁷

V súvislosti s poukazom na uvedený bod 1 je vhodné dať do pozornosti aj rozsudok *Allet de Ribemont proti Francúzsku* v ktorom ESLP po prvýkrát potvrdzuje, že *prezumpciu nevinu môže porušiť nie len sudca, ale aj iné verejné orgány*. Rovnako v ňom uvádza, že *dokonca i pri absencii formálneho konštatovania postačuje, ak existuje dôvod domnievať sa, že súd či iný verejný orgán považuje obžalovaného za vinného*.⁸ Ak rozhodnutie súdu alebo vyjadrenie verejného orgánu vykresľuje názor, že osoba je vinná, predtým než bola právoplatne odsúdená, dochádza k porušeniu princípu nevinu. To dotknutej osobe, ktorá bola vykreslená ako vinná, sťažuje možnosti presvedčiť súd o svojej nevine.

Keďže vo vyššie uvedenom prípade sa princíp prezumpcie nevinu dostáva aj do rozporu s princípom slobody prejavu garantovaným článkom 10 EDLP⁹, súd zdôraznil, že prezumpcia nevinu nemôže brániť štátnym orgánom informovať verejnosť o priebehu trestného vyšetrovania. *To zároveň vyžaduje, že budú informovať uvážlivo a s nevyhnutnou zdržanlivosťou, aby bola rešpektovaná prezumpcia nevinu*. ESLP v prejednávanej veci na

- 3. Aby Súd mohol obžalovaného uznať vinným, musí byť presvedčený o jeho vine mimo oprávnenej pochybnosti.

⁶ „Každý, kto je obvinený, sa považuje za nevinného, kým jeho vina nebola preukázaná zákonným spôsobom.“

⁷ Dôvodová správa k návrhu Smernice Európskeho parlamentu a Rady o posilnení určitých aspektov prezumpcie nevinu a práva byť prítomný na konaní pred súdom v trestnom konaní COM/2013/0821. Bod 14.

⁸ Prípád *Allet de Ribemont proti Francúzsku*. Rozsudok z 10. februára 1995. Sťažnosť č. 15175/89.

⁹ Článok 10 EDLP Sloboda prejavu: „Každý má právo na slobodu prejavu. Toto právo zahŕňa slobodu zastávať názory a prijímať a rozširovať informácie alebo myšlienky bez zasahovania štátnych orgánov a bez ohľadu na hranice.

základe špecifických skutkových okolností¹⁰ daného prípadu, konštatoval, že princíp prezumpcie nevinny bol porušený vyhláseniami, ktoré uskutočnili príslušníci francúzskej polície na tlačovej konferencii.

Zo stanoviska Najvyššieho súdu SR navyše vyplýva, že vo vzťahu k prezumpcii nevinny musí sudca uplatňovať tzv. objektívny test nezaujatosti¹¹, teda musí byť vysvetlené, že z dôvodu zabezpečenia osoby obvineného alebo zabezpečenia neovplyvňovaného priebehu konania môže byť obvinený stíhaný väzobne, aj keď je podľa zákona až do svojho právoplatného odsúdenia považovaný za nevinného. Pri mechanickom prevzatí princípu predpokladanej nevinny a nedostatku súvisiacej informácie by sa vonkajšiemu pozorovateľovi mohlo zdať nepochopiteľné, že ten, kto je (stále) nevinný, je mesiace až roky väzobne stíhaný, teda väznený.¹² Teda táto skutočnosť, kedy obvinený bude vzatý do väzby musí byť dostatočne odôvodnená zo strany súdu.

ESLP tiež uznáva prepojenie tohto princípu aj s inými princípmi, ktoré prispievajú k právu na spravodlivé súdne konanie. Pre príklad možno uviesť spomínané prepojenie s právom na osobnú slobodu resp. právom nebyť vzatý do vyšetrovacej väzby. Na prezumpciu nevinny sa prihliada aj v prípade, ak ide o odchylenie sa od zásady práva na osobnú slobodu odôvodnenej verejným záujmom. Je tomu tak v prípade rozhodovania o pokračovaní trvania väzby, kedy súd rovnako pri svojom rozhodovaní musí brať ohľad aj na zásadu prezumpcie nevinny. *Pokračovanie väzby môže byť v danom prípade ospravedlnené iba vtedy, ak konkrétne indície ukazujú na skutočnú požiadavku verejného záujmu, ktorá - bez ohľadu na prezumpciu nevinny - prevažuje nad pravidlom rešpektovania osobnej slobody zakotveným v čl. 5 EDLP.*¹³ Teda ak dôjde k porušeniu práva na osobnú slobodu, dochádza v tomto prípade aj k ohrozeniu prezumpcie nevinny.

¹⁰ Allenet de Ribemont namietal, že na tlačovej konferencii, ktorá bola uskutočnená za účelom informovania verejnosti zo strany francúzskej polície o spáchaní trestnej činnosti, spomenuli práve jeho meno ako podnecovateľa vraždy ako aj spolupáchateľa. Dvaja prítomní policajní dôstojníci prípad vyšetrovali. Ich vyhlásenia, urobené paralelne so súdnym vyšetrovaním a podporené ministrom vnútra sa vysvetlili existenciou tohto vyšetrovania a mali s ním priamu súvislosť. Allenet de Ribemont trval na tom, že toto vyhlásenie jednoznačne hovorilo o jeho vine a to po prvé upevnilo verejnosť v presvedčení o vine a po druhé nepriaznivo ovplyvnilo hodnotenie faktov kompetentným súdnym orgánom, preto tu ide o porušenie prezumpcie nevinny.

¹¹ Najvyšší súd SR uvádza: Objektívny test nezaujatosti, používaný aj v ústavno-súdnej rozhodovacej praxi, je založený na okolnosti, že sudca (okrem svojej skutočnej nestrannosti) sa musí ako nestranný javiť aj z pohľadu vonkajšieho nezávislého, resp. nestranného pozorovateľa. Takú nestrannosť nemožno v plnom rozsahu očakávať ani požadovať od samotného obvineného, ktorý má záujem na výsledku konania. Je stranou, a teda nemôže byť nestranný. Aby mohol byť vonkajší pozorovateľ objektívny, musí byť - okrem absencie priameho osobného záujmu na výsledku konania - vybavený informáciami o niektorých základných právnych (procesných) podmienkach konania (v ich vysvetľujúcom vyjadrení), ktoré sa viažu na ním posudzovanú problematiku.

¹² Zbierka stanovísk Najvyššieho súdu a rozhodnutí súdov Slovenskej republiky č. 2/2017. Stanoviská a Rozhodnutia vo veciach trestných. Dostupné online: https://www.nsud.sk/data/files/1714_zbierka-2-2017.pdf s.16

¹³ Prípad Kudla proti Poľsku. Rozsudok z 26. októbra 2010. Sťažnosť č. 30210/96.

Dokumenty na úrovni EÚ

Zelená kniha (Green Papers)

V roku 2006 zverejnila Komisia Zelenú knihu o prezumpcii neviny, cieľom ktorej bola analýza, či je tento princíp rešpektovaný vo všetkých členských štátoch rovnako. Experti zdôraznili, že častokrát je táto zásada porušovaná práve vo vnútroštátnych systémoch. Hlavnou snahou dokumentu bolo aspoň čiastočne harmonizovať pravidlá pri výklade a uplatňovaní tohto princípu a navrhnúť minimálne spoločné pravidlá vo všetkých členských štátoch. Súčasťou Zelenej knihy boli aj otázky zamerané na vnímanie princípu prezumpcie neviny adresované jednotlivým členským štátom.

Zelená kniha skúma význam prezumpcie neviny a práv, ktoré z nej vyplývajú a konštatuje, že práve prezumpcia neviny je predmetom záujmu EÚ.

Okrem iného prezentuje aj pripustenie prenesenia dôkazného bremena, avšak za určitých okolností. Práve na základe judikatúry ESLP stanovila Komisia tri prípady, v ktorých dôkazné bremeno nespočíva celé iba na obžalobe:

a) v prípadoch strict liability offences - musí obžaloba preukázať, že obžalovaný spáchal protiprávny skutok, ale nemusí preukázať jeho trestný úmysel označovaný ako tzv. mens rea. Takéto strict liability offences sú zakotvené v trestných poriadkoch jednotlivých členských štátoch.

b) v prípade trestných činov, v ktorých sa prenáša dôkazné bremeno – v tomto prípade musí obžaloba preukázať, že obžalovaný určitým spôsobom konal a obžalovaný na druhej strane musí odôvodniť svoje konanie ako nevinné. Takéto dokazovanie prebieha v prípade menej závažnej trestnej činnosti.

c) v prípadoch, keď bol vydaný príkaz na konfiškáciu majetku - V prípade vymáhania majetku od obžalovaného alebo tretej osoby, dôkazné bremeno môže byť prenesené za predpokladu, že bol majetok získaný trestným činom. Opak musí majiteľ dokázať.¹⁴

Smernica o prezumpcii neviny

V súvislosti s princípom prezumpcie neviny bola v roku 2016 prijatá Smernica Európskeho parlamentu a rady EÚ 2016/343 o posilnení určitých aspektov prezumpcie neviny a práva byť prítomný na konaní pred súdom v trestnom konaní, ktorej cieľom je garantovať minimálnu úroveň princípu prezumpcie neviny pre podozrivé a obvinené osoby vo všetkých členských štátoch Európskej únie a posilniť procesné záruky v konaniach novozriadenej Európskej prokuratúry.

Dôvodová správa¹⁵ k tejto smernici hovorí: „Prezumpcia neviny vychádza z predpokladu, že dôkazné bremeno leží na prokuratúre a že akékoľvek pochybnosti o vine by sa mali vykladať v prospech podozrivej alebo obvinenej osoby (*in dubio pro reo*). To predpokladá, že súdny

¹⁴ Zelená kniha o prezumpcii neviny, Komisia európskych spoločenstiev, Brusel, 26.4.2006, KOM(2006)174.

¹⁵ Dôvodová správa k návrhu Smernice Európskeho parlamentu a Rady o posilnení určitých aspektov prezumpcie neviny a práva byť prítomný na konaní pred súdom v trestnom konaní COM/2013/0821. Bod 32.

rozsudok musí byť založený na dôkazoch, ktoré boli súdu predložené, a nie iba na podozreniach alebo domnienkach. Nie je tým dotknutá nezávislosť súdnictva pri posudzovaní viny podozrivej alebo obvinenej osoby. Európsky súd pre ľudské práva okrem toho pripustil, že v určitých špecifických a obmedzených prípadoch je možné preniesť dôkazné bremeno na obhajobu. Tento článok zohľadňuje zásadu Európskeho súdu pre ľudské práva¹⁶, za ktorú sa pokladá správna rovnováha medzi verejným záujmom (potrebami trestného stíhania) a právom na obhajobu.“

Smernica plní aj subsidiárnu funkciu, teda dopĺňa právne záruky poskytované ESĽP a rovnako zabezpečuje ochranu princípu vo všetkých štádiách trestného konania až po štádium uplatnenia opravného prostriedku na úrovni EÚ prípustného až po vyčerpaní všetkých vnútroštátnych opravných prostriedkov.

Judikatúra ESĽP vo vzťahu k prezumpcii nevinoty

Judikatúra ESĽP zohráva významnú úlohu práve pri formovaní a uplatňovaní princípu prezumpcie nevinoty, no ako konštatujú niektorí autori¹⁷, ESĽP poskytuje len isté vzory, spôsoby, akými možno nazerať na konkrétnu „vec“, ale na druhej strane súčasne zdôrazňuje, že netreba zabúdať a brať ohľad na špecifiká každého jednotlivého prípadu, či problému.

Porušenie súdmi a orgánmi verejnej moci

Špecializovaný trestný súd Slovenskej republiky 17. septembra 2018 inicioval konanie o prejudiciálnej otázke týkajúcej sa prezumpcie nevinoty, kde kládol Súdnemu dvoru EÚ nasledujúcu otázku: *Je rozhodnutím súdu o prijatí vyhlásenia o vine jedného obžalovaného označená ďalšia osoba popierajúca vinu za vinnú skôr, než sa preukázala jej vina? Je takýto postup súdu v súlade s článkom 48 Charty základných práv Európskej únie?* Inšpiráciou Súdnemu dvoru bola práve judikatúra ESĽP, a to vo vzťahu k čl. 6 ods. 2 EDĽP, konkrétne poukazuje na rozhodnutie vo veci Karaman proti Nemecku.¹⁸

V uvedenom prípade Karaman namietal porušenie jeho práva na prezumpciu nevinoty, a to z dôvodu odkazov na jeho účasť na páchaní trestného činu v rozsudku vynesenom nemeckým súdom proti jeho spolupodozrivým. Nemecký súd sa bránil tým, že nemohol opomenúť jeho meno, pretože v prípade zohrával dôležitú úlohu, avšak žiadnym spôsobom neprejudikovali vinu Karamana. Z týchto odkazov nebolo možné vyvodiť akýkoľvek záver o jeho vine. ESĽP zaujal stanovisko, že v zložitých prípadoch týkajúcich sa niekoľkých osôb, ktoré nemohli byť súdené spoločne, môžu byť odkazy prerokovávajúceho súdu na účasť tretích osôb nevyhnutné na posúdenie viny tých, o ktorých sa konalo. Avšak v prípade uvádzania skutočností týkajúcich sa takýchto tretích strán, súd nemá poskytnúť viac informácií ako je potrebné pre posúdenie trestnej zodpovednosti tých, o ktorých sa koná.

¹⁶ Pozri okrem iného rozsudky Európskeho súdu pre ľudské práva vo veciach Salabiaku proti Francúzsku (rozsudok zo 7. októbra 1988, sťažnosť č. 10519/83), Telfner proti Rakúsku (rozsudok z 20. marca 2001, sťažnosť č. 33501/96).

¹⁷ Hrubala, J. a spol., Prezumpcia nevinoty a nestrannosť sudcu pri prejednávaní skupinových vecí v samostatných konaniach. 16.12.2017. Dostupné online: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a619-prezumpcia-nevinoty-a-nestrannost-sudcu-pri-prejednavani-skupinovych-veci-v-samostatnych-konaniach>

¹⁸ Prípad Karaman proti Nemecku. Rozsudok Komory z 27. februára 2014. Sťažnosť č. 17103/10.

Súdny dvor v tejto, ale rovnako už v predtým podobnej veci¹⁹ konštatoval, že vnútroštátny súd môže uznesením najskôr prijať vyhlásenie o vine prvej osoby pre trestné činy uvedené v obžalobe údajne spáchané v spolupáchateľstve s druhou osobou, ktorá takéto vyhlásenie neurobila a uviesť ako spolupáchateľa druhú osobu len za splnenia dvoch podmienok a to:

1. ak uvedenie tejto druhej osoby, ktorá svoju vinu neuznala je nevyhnutné pre kvalifikáciu trestnej zodpovednosti prvej osoby
2. a tiež v tom istom rozhodnutí vo forme uznesenia alebo obžaloby musí súd uviesť, že druhá osoba je stíhaná v samostatnom trestnom konaní, nebola jej vina zákonným spôsobom preukázaná a táto preto bude predmetom samostatného dokazovania a rozhodnutia.

ESLP vyniesol rozsudok aj v prípade Filip Nešťák proti Slovenskej republike, v ktorom rozhodol o porušení prezumpcie neviny, pretože dospel k záveru, že vyjadrenia obsiahnuté v príslušných rozhodnutiach krajského súdu naznačovali vinu Nešťáka pred tým ako o nej bolo v súlade so zákonom rozhodnuté.²⁰

*Súd zdôrazňuje, že je potrebné zásadne rozlišovať medzi vyhlásením, že niekto je len podozrivý zo spáchania trestného činu, a jasným vyhlásením súdu, ak neexistuje právoplatné odsúdenie, že jednotlivec spáchal daný trestný čin. Skutočnosť, že sťažovateľ bol nakoniec uznaný vinným a odsúdený na trest odňatia slobody, nemôže zbaviť jeho pôvodného práva byť považovaný za nevinného, kým sa jeho vina nepreukáže zákonným spôsobom.*²¹ Predčasné vyjadrenie takého názoru zo strany súdu narušuje domnienku neviny. Pri uplatňovaní zásady prezumpcie neviny je dôležitý skutočný význam predmetného vyjadrenia a nie jeho doslovné znenie.²² Navyše skutočnosť, že by obžalovaného nakoniec uznali za vinného, nemôže vylúčiť jeho počiatočné právo na prezumpciu neviny t.j. byť považovaný za nevinného, kým sa nerozhodne o jeho vine konečným právoplatným rozsudkom.²³

V rozsudku Kangers proti Lotyšsku²⁴, Kangers namietal porušenie práva na prezumpciu neviny z dôvodu, že bol uznaný vinným a odsúdený za opakovaný priestupok, napriek tomu, že o prvom priestupku ešte stále nebolo rozhodnuté s konečnou platnosťou.

Toto rozhodnutie môže nájsť svoje uplatnenie aj v rozhodovacej činnosti slovenských súdov, keďže opätovné spáchanie trestného činu tvorí kvalifikovanú skutkovú podstatu mnohých trestných činov zakotvených v osobitnej časti nášho Trestného zákona.

Prezumpcia neviny však v tomto prípade nestráca svoj účinok a je možné ju vyvrátiť iba konečným odsudzujúcim rozsudkom. Rovnako neprestáva strácať svoju podstatu ani

¹⁹ Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie z 5. septembra 2019, C-377/18.

²⁰ TASR. ESLP vyniesol rozsudok v prípade Filip Nešťák proti SR. 27.02.2007. Dostupné online: <https://svet.sme.sk/c/3169629/eslp-vyniesol-rozsudok-v-pripade-filip-nestak-proti-sr.html>

²¹ Prípád Nešťák proti Slovenskej republike. Rozsudok zo dňa 27. februára 2007. Sťažnosť č.65559/01.

²² Prípád Lavents proti Lotyšsku, 28. november 2002. Sťažnosť č. 58442/00.

²³ Prípád Nešťák proti Slovenskej republike. Rozsudok zo dňa 27. februára 2007. Sťažnosť č.65559/01. Bod 90.

²⁴ Prípád Kangers proti Lotyšsku. Rozsudok zo dňa 14. marca 2019. Sťažnosť č. 35726/10.

v odvolacom konaní, napriek tomu že vina bola vyhlásená v prvostupňovom konaní, je potrebné ju dodržiavať.

Hoci ESLP pripustil, že aj pri rozhodovaní otázky viny sa môžu uplatniť právne a skutkové domnienky, podmienil túto možnosť reálnosťou práv obhajoby vyvrátiť závery z nich vyplývajúce. Práve viazanosť súdov rozhodujúcich v treťom konaní vedenom proti Kangersovi, závermi vyplývajúcimi z konaní predchádzajúcich (hoci nie ukončených tzv. konečným rozhodnutím) a nemožnosť Kangersa pochybníť ich, boli dôvodom, prečo ESLP v postupe vnútroštátnych súdov, ktorý bol zavŕšený vydaním Kangersom napadnutých rozhodnutí, zistil porušenie prezumpcie neviny garantovanej článkom 6 ods. 2 EDLP.²⁵ Toto rozhodnutie však obsahuje aj odlišný názor jedného zo sudcov, ktorý uvádza²⁶, že v prípade Kangers proti Lotyšsku bola nesprávne aplikovaná zásada prezumpcie neviny.

ESLP zároveň vyslovil, že k porušeniu princípu prezumpcie neviny dochádza aj v prípade, ak bola dotknutá osoba uznaná za vinnú až po jej smrti, keďže v zmysle trestného práva trestná zodpovednosť zaniká smrťou osoby, ktorá tieto činy spáchala.²⁷

Predpojaté vyjadrenia

Na zodpovedanie otázky, či je to ktoré vyjadrenie spôsobilé porušiť prezumpciu neviny, je potrebné ho posudzovať v kontexte všetkých okolností, za ktorých bolo prijaté. Je dôležité rozlišovať medzi vyjadrením, že „niekto spáchal trestný čin“, ktoré je spôsobilé porušiť princíp prezumpcie neviny a vyjadrením že „niekto je podozrivý zo spáchania trestného činu“, ktoré nemožno namietat'. Vyjadrenie akýchkoľvek pochybností o nevine obvineného je prípustné len do skončenia trestného konania, ktoré sa končí meritórnym rozhodnutím.²⁸ Po právoplatnom oslobodzujúcom rozsudku je vyjadrenie pochybností o nevine v rozpore s prezumpciou neviny. V prípade upustenia od trestného konania je naopak prezumpcia neviny porušená len vtedy, ak bez predchádzajúceho právoplatného preukázania viny obvineného a najmä bez toho, aby mal obvinený možnosť uplatniť svoje práva obhajoby, súdne rozhodnutie, ktoré sa ho týka, odráža pocit, že je vinný.²⁹ Článok 6 ods. 2 EDLP nie je

²⁵ Výběr rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva pro justiční praxi č. 1/2020. Kangers proti Lotyšsku, rozsudek ze dne 14.3.2019. K opětovnému spáchání protiprávního činu coby znaku skutkové podstaty z pohledu zásady presumpce neviny. Zpracovali JUDr. Ivo Kouřil a Mgr. Bc. Kamila Tokošová. Dostupné online: <https://sbirka.nsoud.cz/export/vybery/?selectionIds=15497>

²⁶ Sudkyňa O'Leary pripojila k rozsudku nesúhlasné stanovisko, ktorého podstatou je námietka, že väčšina nesprávne uplatnila zásadu prezumpcie neviny, čím v podstate umožnila sťažovateľovi, aby ignoroval prvotný právne záväzný zákaz konania. Podľa vymenovaných boli opravné prostriedky čerpané sťažovateľom zjavne nedôvodné, pretože nemohli spochybniť, že zákaz konania skutočne porušil. Preto nebolo treba hľadiť na neho ako na nevinného. Súd sa mal vydať schodnejšou a bezpečnejšou cestou a konštatovať porušenie všeobecných záruk spravodlivého procesu v širšie vymedzenom rámci článku 6 EDLP.

²⁷ Prípád Magnitskiy a ďalší proti Rusku, Rozsudok zo dňa 27. augusta 2019. Sťažnosť č.32631/09 a 53799/12 Bod. 284

²⁸ Pozri Sekania proti Rakúsku, Rozsudok zo dňa 25. august 1993. Sťažnosť č. 13126/87. Bod. 30

²⁹ Pozri Marinoni proti Taliansku, Rozsudok zo dňa 18. novembra 2021. Sťažnosť č. 27801/12. Bod. 48

len procesnou zárukou. Jeho cieľom je zabrániť naštrbeniu spravodlivého trestného konania predpojatými vyjadreniami, ktoré boli urobené v úzkej súvislosti s týmito konaniami.³⁰

V rozhodnutí ESĽP Mikolejová proti Slovensku³¹ sa pani Mikolejová sťažovala, že prijatý záver v rozhodnutí polície, že spáchala trestný čin, hoci trestné oznámenie voči nej bolo odložené, porušil jej právo na prezumpciu neviny podľa článku 6 ods. 2 EDĽP a jej právo na ochranu jej dobrej povesti podľa článku 8 EDĽP. ESĽP konštatoval, že toto vyjadrenie polície v predmetnom rozhodnutí bolo formulované ako fakt a nebolo konštatované ako podozrenie. Toto vyjadrenie jednoznačne vzbudzovalo dojem, že pani Mikolejová je v predmetnej veci vinná. V rozhodnutí sa uvádza: „Šetrením bolo zistené, že konaním naplnila znaky skutkovej podstaty trestného činu ublíženia na zdraví podľa § 221 ods. 1 Trestného zákona, a to tým, že inému úmyselne ublížila na zdraví.“ Mikolejová nakoniec nebola obvinená z trestného činu, avšak napriek tomu polícia uviedla, že ho spáchala. Takéto konštatovanie zahŕňajúce zavádzajúce informácie predstavuje hrozbu pre princíp prezumpcie neviny a dotknutej osobe môže byť týmto konaním spôsobená ujma na dobrej povesti.

V situáciách, kedy žiadne trestné konanie neprebieha, výroky vzbudzujúce vinu osoby je potrebné posudzovať skôr z hľadiska ochrany pred ohováraním a tiež posudzovania ochrany podľa článku 8 EDĽP.

V konaní Mityanin a Lenov proti Rusku, pri ktorom sa počas prebiehajúceho vyšetrovania zločineckej komunity v novinovom článku spomenuli konkrétne mená potenciálnych páchatel'ov taktiež vyvstala otázka porušenia prezumpcie neviny. Je nesporné, že napadnutý článok prispel k „diskusii všeobecného záujmu“. Verejnosť má záujem byť informovaná a mať možnosť informovať sa o trestnom konaní pri dôslednom dodržiavaní prezumpcie neviny. Úroveň tohto záujmu sa však vývojom prípadu môže meniť, keďže priebeh konania ovplyvňujú rôzne faktory ako napríklad verejné povedomie dotknutej osoby, okolností prípadu alebo akéhokoľvek ďalšie objektívne faktory.³²

Zverejnením podobných správ a informácií médiami, ktoré nie sú doslovne prevzaté z oficiálnych vyhlásení poskytnutých príslušnými orgánmi k danej trestnej činnosti nesúvisia s otázkou ochrany prezumpcie neviny v zmysle článku 6 ods. 2 EDĽP, ale môžu mať súvis s otázkou ochrany v zmysle článku 8 EDĽP.

Na opačnej strane, ak priamo rozhodnutie súdu alebo vyjadrenie verejného orgánu hoci len vykresľuje názor, že podozrivá osoba je vinná predtým než bola právoplatne odsúdená, dochádza k porušeniu princípu prezumpcie neviny.

³⁰ Bulletin Oddelenia dokumentácie, analytiky a komparatistiky Kancelárie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky. XI. Ročník. Č. 2/2022. Vyd. dňa 30.12.2022. Kancelária Najvyššieho súdu. ISSN: 2453-7705. Dostupné online: <https://www.nsud.sk/data/att/0cc/637974.d851b2.pdf> s. 50.

³¹ Sťažovateľkin manžel nedal súhlas na to, aby proti nej bolo začaté trestné stíhanie. V uznesení bolo uvedené, že aj keď sa policajným „šetrením“ zistilo, že sťažovateľka spáchala trestný čin, trestnému stíhaniu bránila prekážka, pretože poškodený, sťažovateľkin manžel, nedal svoj súhlas tak, ako to vyžaduje § 163a Trestného poriadku. Sťažovateľke toto uznesenie nebolo oznámené a v spise sa nenachádza ani zmienka o tom, že bola vypočutá alebo iným spôsobom upovedomená o trestnom oznámení jej manžela.

³² Prípád Mityanin a Leonov proti Rusku, Rozsudok zo dňa 07.mája 2019. Sťažnosť č. 11436/06 a 22912/06.

Novinové články

Verejne dostupné negatívne články novinárov môžu ovplyvniť verejnú mienku, zasiahnuť do prezumpcie nevinny a taktiež mať negatívny vplyv na spravodlivé súdne konanie.

V prípade Bédat proti Švajčiarsku, novinár Bedát namietal, že bolo porušené jeho právo na slobodu prejavu, keďže bol trestne stíhaný a bola mu uložená sankcia kvôli článku ktorý zverejnil, pričom jeho cieľom bolo vyhovieť verejnému záujmu a poskytnúť informácie o incidente, ktorý zasiahol spoločnosť, pričom podotýkal, že nezverejňoval žiadne citlivé údaje a predmetné údaje získal zákonným spôsobom.

V súvislosti s podobnými prípadmi súd dáva do pozornosti článok 10 EDLP, ktorý poskytuje ochranu novinárom, ktorí informujú o veciach verejného záujmu, pričom tieto informácie sú spoľahlivé, presné a sprostredkované v dobrej viere. Verejnosť má legitímny záujem byť informovaná a informovať sa o trestných konaniach, čo bolo v prípade Bedáta podľa ESĽP splnené. Incident vyvolal v spoločnosti emócie a niektoré informácie boli verejnosti sprostredkované priamo od vnútroštátnych orgánov. ESĽP dal do pozornosti, že konkrétne informácie uvedené Bédatom v jeho článku ako napríklad prepis výsluchu, dopisy, ktoré adresoval vo veci konajúcejmu sudcovi, neprispievali k verejnej diskusii. Právo na prezumpciu nevinny v zmysle čl. 6 EDLP a právo na slobodu prejavu v zmysle čl. 10 EDLP dosahujú rovnakú úroveň ich rešpektovania, no tiež je potrebné priznať špeciálnu ochranu dôvernosti trestného konania. Dôvernosť konania má totiž za cieľ chrániť záujmy, ktoré sleduje konanie, a to prostredníctvom predchádzania zničeniu alebo poškodeniu dôkazov, a tiež záujmy obvineného, predovšetkým prezumpciu nevinny. Publikovanie Bedátovho článku, v ktorom bol páchatel' incidentu počas vyšetrovania vykreslený značne negatívnym spôsobom mohlo mať podľa ESĽP nepochybne vplyv na jeho priebeh, či ovplyvnenie vo veci konajúceho sudcu.³³

Okrem toho, že súd prihliadol na spôsob, akým boli tieto informácie podané, v tomto prípade rovnako absentoval dostatok verejného záujmu na šírení predmetných informácií, a teda konštatoval že k porušeniu práva na slobodu prejavu v tejto veci nedošlo. Aj v prípade novinových článkov sú určité hranice, ktoré sa musia dodržať, najmä vo vzťahu k právu obvineného na súkromie a prezumpcie nevinny. Článok mohol ovplyvniť priebeh vyšetrovania, keďže to v čase jeho publikácie ešte len prebiehalo.

V súvislosti so zverejňovaním fotografií podozrivých je vhodné dať do pozornosti rozsudok Y.B. a ďalší proti Turecku. Súd uvádza, že článok 6 ods. 2 EDLP nemôže vo svetle článku 10 EDLP, ktorý poskytuje slobodu prejavu, brániť orgánom informovať verejnosť o prebiehajúcich trestných vyšetrovaniach, ale vyžaduje, aby tak robili so všetkou diskretnosťou a so všetkou rezervou, ktorú vyžaduje rešpektovanie prezumpcie nevinny. Rovnako, vzhľadom na povahu predmetného trestného činu a osobitné okolnosti prípadu pripúšťa, že zverejnenie

³³ Prípád Bédat proti Švajčiarsku. Rozsudok zo dňa 29. marca 2016. Sťažnosť č. 56925/08.

fotografií zobrazujúcich podozrivé osoby, ktoré sú predmetom trestného konania, nemôže samo osebe predstavovať ani porušenie prezumpcie nevinoty.³⁴

Dôkazné bremeno

V súvislosti s prezumpciou nevinoty v spojení s dôkazným bremenom, je povinnosťou orgánov činných v trestnom konaní oboznámiť obvineného so skutkom, ktorý sa mu kladie za vinu, aby mohol využiť právo obhajoby a predložiť tomu prislúchajúce dôkazy. Ako uviedol vo svojom rozhodnutí ESĽP vo veci Messegue a Jabardo proti Španielsku: „Okrem iného vyžaduje, aby členovia súdu pri výkone svojich povinností nevychádzali z vopred utvorenej predstavy, že obvinený spáchal trestný čin, ktorý je predmetom obvinenia; dôkazné bremeno je na obžalobe a každá pochybnosť by mala byť v prospech obvineného. Z toho tiež vyplýva, že je úlohou prokuratúry informovať obvineného o veci, ktorá bude proti nemu vedená, aby si podľa toho pripravil a predložil svoju obhajobu a aby predložil dôkazy dostatočné na jeho odsúdenie.“³⁵

Rovnako v tomto rozsudku zdôrazňuje aj zásadu in dubio pro reo, ktorú považuje za osobitné vyjadrenie práve prezumpcie nevinoty. Táto zásada stanovuje, že akékoľvek pochybnosti by mali svedčiť v prospech obvineného.

Prezumpcia nevinoty v zmysle EDĽP vyžaduje, aby súd pri výkone svojich povinností nevychádzal z predpokladu názoru, že obvinený spáchal trestný čin, z ktorého je obžalovaný, tiež aby dôkazné bremeno bolo na obžalobe a rovnako, aby akékoľvek pochybnosti boli v prospech obvineného.³⁶

Záver

Prezumpcia nevinoty bez pochyb zohráva významnú úlohu v harmonizácii právnych poriadkov na úrovni Európskej únie. Prezumpciu nevinoty možno považovať aj za akýsi nosný pilier toho, aby mohla byť pripísaná vina obžalovanému len vtedy, ak bude preukázaná každá podstatná zložka trestného činu bez akýchkoľvek pochybností.

V určitých prípadoch, ktoré sú načrtnuté v tomto článku, je potrebné vzdať sa tohto princípu, ak to dostatočne odôvodňujú okolnosti konkrétneho prípadu. Z prezentovanej judikatúry ESĽP vyplýva, že dochádza k porušovaniu tejto zásady jednotlivými členskými štátmi a tým aj k porušovaniu zásady spravodlivého súdneho konania, čo môže viesť k nezáujmu o vzájomnú spoluprácu medzi jednotlivými členskými štátmi. Aj z tohto dôvodu práve EÚ v tomto smere vyvíja rôzne iniciatívy k tomu, aby sa pohľad na princíp prezumpcie nevinoty zjednotil, dodržiaval sa a bol chápaný vo všetkých členských štátoch rovnako.

Prezumpcia nevinoty predstavuje dôležitý prvok trestného konania a okrem toho, že pomáha garantovať práva obhajoby, pri jej porušení, teda akonáhle je niekto neoprávnene uznaný

³⁴ Prípady *Y. B. a ďalší proti Turecku*. Rozsudok zo dňa 28. októbra 2004. Sťažnosť č. 48173/99 a 48319/99. Bod.47

³⁵ Prípady *Messegue a Jabardo proti Španielsku*. Rozsudok zo dňa 06. decembra 1988. Sťažnosť č. 10590/83. Bod.77

³⁶ Tamtiež

vinným zo spáchania trestného činu, má to nepochybne veľmi negatívny vplyv na česť a povesť takejto osoby.

*Tento článok odporúča na publikovanie vo vedeckom časopise Mladá veda:
prof. JUDr. Sergej Romža, PhD.*

Použitá literatúra

1. *Bulletin Oddelenia dokumentácie, analytiky a komparatistiky Kancelárie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky*. XI. Ročník. Č. 2/2022. Vyd. dňa 30.12.2022. Kancelária Najvyššieho súdu. ISSN: 2453-7705.
2. Caterini, M. 2017. *The Presumption of Innocence in Europe: Developments in Substantive Criminal Law*. Beijing Law Review, 8.
3. Hrubala, J. a spol., *Prezumpcia nevinny a nestrannosť sudcu pri prejednávani skupinových vecí v samostatných konaniach*. Zo dňa 16.12.2017.
Dostupné online: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a619-prezumpcia-nevinny-a-nestrannost-sudcu-pri-prejednavani-skupinovyh-veci-v-samostatnych-konaniach>
4. Charta základných práv Európskej únie. 2016/C 202/02.
5. Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Rím 4.XI. 1950.
6. Dôvodová správa k návrhu Smernice Európskeho parlamentu a Rady o posilnení určitých aspektov prezumpcie nevinny a práva byť prítomný na konaní pred súdom v trestnom konaní COM/2013/0821.
7. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (criminal limb). Štrasburg : Európsky súd pre ľudské práva.
8. Medzinárodnom dohovor o občianskych a politických právach
9. Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov
10. Rímsky štatút medzinárodného trestného súdu
11. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie z 5. septembra 2019, C-377/18.
12. Všeobecná deklarácia ľudských práv. Rezolúcia č. 217/III dňa 10. decembra 1948
13. Výběr rozhodnutí Evropskeho soudu pro lidská práva pro justiční praxi č. 1/2020. Kangers proti Lotyšsku, rozsudek ze dne 14.3.2019. K opětovnému spáchání protiprávního činu coby znaku skutkové podstaty z pohledu zásady presumpce nevinny.
14. Smernica Európskeho parlamentu a rady (EÚ) 2016/343 z 9. marca 2016 o posilnení určitých aspektov prezumpcie nevinny a práva byť prítomný na konaní pred súdom v trestnom konaní
15. Zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov
16. Zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov
17. Zbierka stanovísk Najvyššieho súdu a rozhodnutí súdov Slovenskej republiky č. 2/2017. Stanoviská a Rozhodnutia vo veciach trestných.
18. Zelená kniha o prezumpcii nevinny, Komisia európskych spoločenstiev, Brusel, 26.4.2006, KOM(2006)174.
19. Prípád *Allenet de Ribemont* proti Francúzsku. Rozsudok z 10. februára 1995. Sťažnosť č. 15175/89.
20. Prípád *Bédat* proti Švajčiarsku. Rozsudok zo dňa 29. marca 2016. Sťažnosť č. 56925/08.
21. Prípád *Kangers* proti Lotyšsku. Rozsudok zo dňa 14. marca 2019. Sťažnosť č. 35726/10.
22. Prípád *Karaman* proti Nemecku. Rozsudok Komory z 27. februára 2014. Sťažnosť č. 17103/10.
23. Prípád *Kudla* proti Poľsku. Rozsudok z 26. októbra 2010. Sťažnosť č. 30210/96.
24. Prípád *Lavents* proti Lotyšsku, 28. november 2002. Sťažnosť č. 58442/00.
25. Prípád *Marinoni* proti Taliansku, Rozsudok zo dňa 18. novembra 2021. Sťažnosť č. 27801/12.
26. Prípád *Messegué* a *Jabardo* proti Španielsku. Rozsudok zo dňa 06. decembra 1988. Sťažnosť č. 10590/83.
27. Prípád *Mityanin* a *Leonov* proti Rusku, Rozsudok zo dňa 07. mája 2019. Sťažnosť č. 11436/06 a 22912/06.
28. Prípád *Magnitskiy* a ďalší proti Rusku, Rozsudok zo dňa 27. augusta 2019. Sťažnosť č. 32631/09 a 53799/12.
29. Prípád *Nešták* proti Slovenskej republike. Rozsudok zo dňa 27. februára 2007. Sťažnosť č. 65559/01.
30. Prípád *Sekania* proti Rakúsku, Rozsudok zo dňa 25. august 1993. Sťažnosť č. 13126/87.
31. Prípád *Y. B.* a ďalší proti Turecku. Rozsudok zo dňa 28. októbra 2004. Sťažnosť č. 48173/99 a 48319/99.

Mladá veda

Young Science

ISSN 1339-3189